

Il-Passat Mhux Garanzija tal-Futur jew?

minn Catherine Attard

“Uff, xi dwejjaq! M’ghandekx wifi, nann?” igemgmu ta’ sikwit in-neputijiet meta jigu jżuruni. “Issa għandek kif se nidhlu fuq *facebook* mill-*ismartphone*?” itennu. Din hi d-dinja kollha tagħhom u l-mod ta’ kif huma jirrelataw ma’ xulxin! X’kuntrast ma’ dik ta’ tfuliti!

Ferm qabel ma daħal l-internet u l-mowbajl, l-avvizi, l-aħbarijiet u r-reklami kienu jingħadu bil-fomm. Il-bejgħ u l-għoti ta’ servizzi ma kienx fuq *ebay* u r-relazzjonijiet fil-familja u bejn in-nies kienu għal kollox differenti mil-lum. Il-mezzi tat-trasport kienu skarsi, u l-ħajja, id-drawwiet u t-tradizzjonijiet kienu jduru madwar dak li jseħħ fit-toroq, sqaqien u pjazez taż-Żejtun. Għalkemm il-ħajja kienet sempliċi għall-aħħar, ir-raħal kien jirnexxilu jaħseb għall-ħtiġijiet kollha tal-parruċċani.

In-nies ftit li xejn kienet titbiegħed mil-lokalità: ix-xogħol, il-kummerċ, it-tagħlim u d-divertiment kien isir fil-qalba tar-raħal jew l-iktar l-iktar fl-inħawi tal-madwar. Għalhekk ir-raħal kien jinbidel f’belt jew pajjiż, il-*global village* tal-lum, sejjahlu li trid. Minħabba li l-familji kienu numerużi u d-djar kienu żgħar, in-nies kienet tqatta’ hafna hin fit-triq jew fuq l-għatba tal-bieb. Ommi biss biss kellha għoxrin tfal, għalkemm sitta biss ghexu. Niftakarni nqatta’ hin twil barra, mingħajr biza’ li jaħtafni xi hadd, nilgħab mat-tfal tat-triq tiegħi, li bejnietna konna nġhaqdu istitut sħiħ u noffru wens lil xulxin. Qatt ma għaddieli l-ickien ħsieb li setgħet ittajjarni xi karozza għax ftit li xejn kien hemm min kellu. Hdejna kien hemm wieħed magħruf bhala tas-Sigaretta li fil-garaxx kien iżomm il-karozzi tal-linja. Lil hemm minnu kien hemm ieħor, ċertu Ġużepi Mercieca, jgħidulu Ta’ Mazza, li meta joqrob xi tieg, kien jikkonverti dan il-garaxx f’sala tat-tigijiet.

Min jaf kemm qabbadna lili u lil xi erba' xbejbiet oħra tampari nogħrkulu l-art qabel xi festin, u ta' dan konna niddubbaw xi sold jew tnejn!

Mas-sebħ, it-triq tagħna u ta' quddiemna kienu ta' sikwit jimtlew b' ilħna diversi, għana, irwejjah u ħsejjes ta' karettuni. Qishom f'kompetizzjoni min jirnexxilu l-aktar ibiegh jew ipartat il-merċa u l-qabda tiegħu jew ukoll joffri servizz. Bejjiegh partikolari kien Ġilardu minn Ħal-Għaxaq. Kien ibiegh banjijiet, kaldaruni u ktieli li ommi, Ġiralda, kienet tixtrihom biex 'l quddiem tagħtihomlna dota. Ieħor li niftakar ċar huwa tar-rizzi - kien jaqbadhom mir-Ramla u jbigħhom ir-raħal. Tant għal qalbi kien Pawlu, imsejjah San Pawl, li b'sold kien jagħtina ġelat. Ma' dawn inżid ieħor, kemxejn twil, b'xuxtu sewda, li jqarreb il-ħamsin. Kien jarma t-terramaxka u kull ħmistax jgħaddi mit-triq tagħna jdoqqa. Ahna l-hena tagħna nimxu warajh u nitpaxxew bih!

Imbagħad l-aħbarijiet u l-aġġornamenti tal-jum kienu f'idejn erba' xebbiet u nisa seksieka li minn wara l-persjani *mezzo chiusi* kienu bħal xi wħud f'*facebook* tal-lum, isegwu l-ġrajjet tal-ġurnata u jittarrfu x'inhu għaddej. L-hena tagħhom ixerrdu, inaqqsu jew iżidu ma' dak li jkunu semgħu jew għadda minn awl il-jum. Fil-ħwienet tax-xorb u oħrajn, kulhadd kien magħruf bil-laqam. Kulhadd kien jaf lil xulxin, bir-razza u r-radika għax ħafna drabi t-tfal kienu jgħixu mal-ġenituri, man-nanniet u l-bużnanniet (*extended family*). Ma kienx hemm ħtieġa ta' *child care centres* u *nursing homes*! U wisq anqas ta' *neighbourhood watch*! Il-fatt li l-btieħi kienu jmissu ma' xulxin, faċilment stajna nikkomunikaw ma' xulxin f'każ ta' bżonn, u l-ġirien ħafna minnhom kienu tal-pjaċir. Kont issibhom dejjem f'każ ta' emergenza, mewt jew tragedja u fin-nuqqas tal-*mobile app ICE* jew *emergency locator*. Ftit konna nisimgħu bi kriminalità, u jekk taraw rapporti li kienu jirċievu l-pulizija dak iż-żmien, ħafna minnhom kienu jkunu fuq xi serq minn razzett, ta' xi qatta' tiben jew xi bagħal!

Minbarra n-nisa xandara li semmejt l-ewwel, fil-misraħ ta' quddiem il-knisja xi ġuvni għażeb jew tnejn, kienu jintasbu fuq bank jittantaw lix-xemx għaddejja u jwasslu l-ġrajjet tal-jum lil min ikun għaddej. Ġieli wkoll kienu jkunu huma jew xi ċorma tfal żgħar li għax ma kellhomx il-facilità li jċemplu 112, kienu jterrqu għal għand il-kappillan jew it-tabib meta xi hadd iwegġa' jew itih hass hażin. Anki meta kienet tmut xi tarbija, kienu jkunu t-tfal, hafna drabi tal-istitut li jakkumpanjaw it-tebut abjad, u jitolbu. Kienu jemmnu li t-talb tagħhom jasal aktar.

U bil-ħaqq, kif qed insemmu l-funerali, qed jiġini f'rasi episodju pjuttost farsesk, li għadda minnu hija l-kbir, waqt li kien abbat f'funeral ta' monsinjur. Ġara li x'hin kienu deħlin bih fuq karru espost fil-knisja, il-karru għal xi raġuni habat ma' bank u l-mejjet illandja hdejn saqajn hija. Dan twerwer u tghidx kemm ġera bil-biża'! In-nies, għal mument, hasbet li l-mejjet kien reġa' qam. Alla jaħfirlu l-monsinjur!

Drawwa oħra, imma din id-darba marbuta mal-hin liberu, kienet iddur madwar dawk iż-żgħażaġh li moħħhom kien ikun biss fin-namur. Dawn kienu jingabru fi Ġnien Luqa Briffa bit-tama li jagħmlu sajda tajba. Mhux Żwieten biss kienu jkunu tafux, għax magħhom kienu jingħaqdu oħrajn minn Birżebbuġa, Raħal Ġdid, Haż-Żabbar u Hal-Għaxaq. Kien bis-saħħa tal-mawriet tiegħi f'dan il-ġnien (hadd ma kien johlom b'Paceville – lanqas biss kien għadu nħoloq) li rnexxieli niltaqa' ma' żewġi minn Hal-Għaxaq! Konna donna erba' snin għarajjes għax ridna nfaddlu għad-dota. Flus imfaddla jew fl-idejn ftit li xejn kien hawn u fula f'qargħa biex xi hadd jaqla' lira tad-deheb!

Nies li jhobbu l-iskola kien hemm ukoll u opportunitajiet, għalkemm mhux daqs illum, kellhom qatigħ. Bi ftaħir ngħid li fejn tidhol l-edukazzjoni, iż-Żejtun

ma kienx nieqes, għax kien joffri kull tip ta' tagħlim, kemm ko-kurrikulari kif ukoll f'oqsma oħra edukattivi. L-iskola primarja taż-Żejtun, dik ta' Sant Anġlu, kienet toffri l-ewwel formazzjoni edukattiva, filwaqt li mbagħad, wieħed seta' jgħaddi għal-Liċeo jew imur f'xi skola tal-knisja. Veru li mhux kulhadd kien ikompli wara li jidhol l-Liċeo. Jien u xi tfajliet oħra, skulajna fil-Form 2, forsi għax l-iskola sal-Form 5 kienet għadha mhix obbligatorja, u ħafna minna konna nitgħarrsu żgħar. Biex nerga' lura fuq it-tagħlim, tajjeb ngħid li dan ma kienx biss fis-sugġetti, iżda wkoll fil-katekiżmu. Fl-ewwel ftit snin ta' qabel il-preċett konna nattendu d-duttrina, immexxija minn għalliema volontarji. Wara l-preċett konna mmorru l-mużew, u għadni niftakar sal-gurnata mqaddsa tal-lum lil ċertu waħda Tonina tal-mużew, li b'tant saġrificċju u dedikazzjoni kienet kważi kuljum tiġi l-mużew bil-mixi, mill-bogħod - mit-triq tar-Ramla!

Iktar tard, meta sirna xebbiet, bdejna nattendu l-Azzjoni Kattolika, immexxija minn Dun Ġwann Palmier. Iżda l-iktar taħriġ importanti li bqajt ngħożż u nużah matul ħajti kien bla dubju l-kors tal-*First Aid*. Hadd ma kien kapaċi jgħallmu b'tant passjoni u ċertezza daqs Ms. Frances Grima, li kienet ners fl-*Ambulance Brigade*! Din kienet tgħallimna kif għandna nilqgħu għal kull tip ta' sitwazzjoni u periklu f'ħajjitna. L-istess Ms. Grima kienet tgħallimna nirreċtaw fil-Pandora Theatre u wara xi żmien, ħajritna wkoll nidhlu fil-*Girl Guides*, fejn ħarġitna f'dak li llum huwa magħruf bħala l-*PSD*. Inħossni kburija li ż-Żejtun kien ewlieni fost l-irħula li kienu u għadhom mgħammra b'dawn iċ-ċentri li jgħinu lit-tfal tar-raħal jiżviluppaw soċjalment, spiritwalment u mentalment! Flimkien ma' din il-formazzjoni soċjali, konna nagħtu wkoll importanza lill-formazzjoni ta' ruħna. Il-knisja konna nmorru kważi kuljum u spiss inqerru għand l-Isqof Galea, fit-tlieta ta' wara nofsinhar, nhar ta' Sibt.

Iż-Żwieten kellhom ukoll mezz kif jiċċelebraw il-kisbiet tagħhom - ma kinux jeżistu ċerimonji ta' gradwazzjoni jew ħatriet uffiċjali, iżda żgur waħda

milli nisma' lil ommi tgħid kienet meta missieri għadda mill-eżami ta' *Shipwright* fl-1915 u daħal id-*Drydocks*. Kienu hu u ieħor biss miż-Żejtun li rnexxielhom jidhlu! Peress li kien jitqies xogħol prestiġjuż barra mir-raħal, impjegat mal-Ammirall Inġliż, kienet ġiet il-banda ta' Indri ddoqq wara l-bieb tad-dar t'ommu.

Ma niftakarx jekk ommi kellhiex xi ritratt ta' din l-okkażjoni, iżda li hu żgur li r-ritratti kienu haġa rari. Mill-att pożittiv, ma kienx hawn il-kwistjoni tal-protezzjoni tad-data, tas-*cybercrime*, ta' ritratt li jixxerred jew jiġi ppubblikat mingħajr kunsens. Kien ikun avveniment kbir meta aħna, bħala familja, jirnexxielna nmorru għand Johnny Vella tar-ritratti biex nieħdu ritratt flimkien. Ir-ritratti ta' tfuliti u man-nanniet tista' tghodhom fuq subgħajk: fil-magħmudija, fil-preċett, fit-tieg. U forsi wkoll meta hija laħaq qassis u offra minn jeddu, fil-preżenza tal-Isqof Gonzi, li jmur missjunarju l-Brazil. Erhilu li għal ommi din kienet daqqa ta' stallett, għax il-Brazil kien it-tarf l-ieħor tad-dinja! Min jaf jekk qattx setgħet terġa' tarah! Anzi b'xorti tajba hija reġa' ġie, u ritratti għad fadalli tnejn shaħ bil-kulur jekk tegħlibkom il-kurzità dwar kif u x'fatta kienu!

Minbarra dan hija qassis, kelli ieħor kbir li, flimkien ma' missieri, kienu jaqilgħu l-għajxien għall-familja. Dawn għalhekk kienu jingħataw prijorità fuq il-mejda tal-ikel, fl-ammont ta' flus li jzommu fuqhom u fil-*lunch* li jieħdu magħhom għax-xogħol. L-ugwaljanza bejn is-sessi kienet għadha mhix fuq fomm in-nies! Jiena u ħuti l-bniet li konna noqgħodu d-dar, l-hena tagħna nnaddfu u nħietu, u nlestulhom il-ħwejjeġ jew il-bagalja, fil-każ ta' hija l-qassis, għas-Seminarju. Konna tghallimna nħietu għand Ġuża, ħajjata prima li kienet toqgħod faċcata tagħna u tinqala' ħafna għall-ħwejjeġ tat-tigijiet! Kienet tghallimna f'daqsxejn ta' kamra kif tidhol, li minnha kienet tbigh mincotti tal-ħjata iżda wkoll qagħaq, biskutelli u xi ftit helu tal-maskta!

U kif qed insemmu l-ikel, tajjeb niftakru li l-ikel kien skars - ma stajtx tagħżel ikel *gluten free* - din il-kelma lanqas qatt ma kienet daħlet fil-vokabularju Żejtuni, għax sa anki l-frak tal-ħobż kien jittiekel. Il-fdal tal-ikel kien jinxtehet lill-animali u għalhekk lanqas hteieġa ta' riciklaġġ ma kien hemm. Forn id-dar ma kellnix, għalhekk, darba fil-ġimgħa, fil-jum tal-Ħadd, konna nieħdu d-dixx bl-ikel għand Mattew tal-forn, fi Triq Santa Monika, biex jinkaljahulna. Kien jagħtina numru miktub fuq biċċa pjanċa u l-istess numru jkun miktub fuq pjanċa oħra mwahħla mad-dixx, biex imbagħad inkunu nistgħu nagħrfuh. Anzi, xi bċieċen u bajd kellna minn tagħna, għax missieri kien irabbihom f'gallinar fil-ġnien. L-isbaħ ikla konna nagħmluha fil-festa ta' Santa Katerina – hafna drabi din kienet tkun fenkata - u konna nżanznu libsa, kowt u żarbun ġdid, li mbagħad konna nerġgħu nxidduhom fil-Milied. Wara l-quddiesa ta' nofsillejl, konna nieħdu l-imbuljuta, iżda l-ikla tal-Milied ma kienet xejn speċjali: patata jew għaġin il-forn u brodu tat-tiġieġ. Fil-Karnival imbagħad, konna nieklu brodu bil-qarabagħli mimli u patata, waqt li fil-Ġimgħa l-Kbira, nieħdu kosksu, qaçoċċ mimli jew minestra u nsumu r-Randan kollu.

Apparti l-ikel, fil-Karnival konna nilbsu l-piġama minflok kostum u ninzlu biha l-pjazza. Kellna żewġ mustaċċuni primi li kienu jarmaw karrijiet il-ġmiel tagħhom! B'xorti tajba, fit-triq tagħna kien joqgħod wieħed minn dawn id-dilettanti, ċertu Ġużeppi Spiteri – li kien għamel karru tat-tieġ tax-xemx u l-qamar. L-espert l-ieħor kien Ġużeppi Darmanin, li kemm-il darba kien rebaħ l-ewwel premju fil-kompetizzjonijiet tal-isbaħ karru li kienu jsiru ta' kull sena madwar Malta kollha.

Għalkemm naf li intom iż-żgħażaġh speċjalment iktar tfittxu tqallbu *selfies* u r-ritratti, ftit li xejn għandi minnhom. Iżda ppruvajt naqsam magħkom u nagħtikom stampa bil-kitba tad-drawwiet u t-tradizzjonijiet tal-Karnival u bosta oħrajn ta' żmieni, li jistgħu jixhdu għalihom nies oħra tampari. Dawn ma

sehhewx tant 'l bogħod, tafux! Kemm inbidlet Malta, kemm inbidel iż-Żejtun ta' tfuliti, fejn spiċċaw dawk id-drawwiet u tradizzjonijiet helwin?! Hasra li m'għandkomx tistgħu tgħixuhom dawn l-esperjenzi, iżda nittama li tapprezzawhom miktubin! Inhegġeg li fiż-Żejtun bħalma qed isir fil-konservazzjoni ta' wirt ieħor Żejtuni, jinfetaħ mużew li jiddokumenta dan kollu li tgħarraftikom. Hekk nistgħu niggarantixxu li l-passat ikun garanzija tal-futur!